

11. Рейтинг корупції Е&У: Україна на першому місці середі 41 країни [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://news.liga.net/news/politics/14730183-reyting_korruptsii_e_u_ukraina_na_pervom_meste_sredi_41_strany.htm.

REFERENCES

1. Onufrienko, O.V. (2004), “Legal means in the context of instrumental theory of law”, Thesis abstract for Cand. Sc. (Jurisprudence), 12.00.01, National university of internal affairs, Kharkiv, Ukraine.
2. Denisova, A.M. (2012), “The mechanism and means of legal exposure (theoretical and legal research)”, Thesis abstract for Cand. Sc. (Jurisprudence), 12.00.01, National academy of internal affairs of Ministry of internal affairs of Ukraine, Kyiv, Ukraine.
3. Shundykov, K.V. (2002), “Instrumental theory of law – a promising direction of research”, *Pravovedenie*, vol. 2 (241), pp. 16-23.
4. Zaichuk, O.V. (2006), *Teoriya derzhavy i prava. Akademichyi kurs* [Theory of State and Law. Academic Course], Jurinkom Inter, Kyiv, Ukraine.
5. Skakyn, O.F. (2005), *Teoriya derzhavy i prava. Pidrychnyk* [Theory of State and Law. Textbook], Natsionalnyi universytet vnutrishnikh sprav, Konsum, Kharkiv, Ukraine.
6. Rabinovych, P.M. (2008), *Osnovy zahalnoyi teorii prava ta derzhavy* [Fundamentals of general theory of law and state], Krai, Lviv, Ukraine.
7. Tsvik, M.V. (2009), *Zahalna teoriya derzhavy i prava* [General theory of state and law], Pravo, Kharkiv, Ukraine.
8. Denisova, A.M. (2010), “Legal means : the concept and types”, *Pravo Ukrayiny*, vol. 7, pp. 190-195.
9. (2014), “Association Agreement between the European Union and the European Atomic Energy Community and their Member States, on the one part, and Ukraine, on the other part” (The agreement was ratified with a statement by Law № 1678-VII on 16.09.2014), available at : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/984_011.
10. “On fundamentals of Domestic and Foreign Policy” : Law of Ukraine on 1 July 2010 № 2411-VI, available at : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2411-17>.
11. “E&Y Fraud Survey : Ukraine ranks first among the 41 countries”, available at : http://news.liga.net/news/politics/14730183-reyting_korruptsii_e_u_ukraina_na_pervom_meste_sredi_41_strany.htm.

УДК 94: 342.56 (477) «1917/1918»

ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ СУДОВОЇ ВЛАДИ В ДОБУ ВІПРОДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ (1917-1918 РР.)

Серета А.М., к.і.н., доцент

*Запорізький національний університет, вул. Жуковського, 66, м. Запоріжжя, Україна
sereda.angela@mail.ru*

У статті на основі аналізу нормативно-правових актів досліджується формування, становлення та подальший розвиток судової влади в Українській Народній Республіці доби Центральної Ради та Українській Державі Павла Скоропадського. Проведено аналіз основних змін у судоустрої.

Досліджено розвиток основних засад судової влади, їх еволюцію. Розкриваються принципи нормативного забезпечення формування судових органів і їх компетентностей. Відокремлюється структура й механізм формування складових елементів судової системи.

Ключові слова: Генеральний Суд, Державний Сенат, мирові суди, окружні суди, судова система, судові палати.

ИНСТИТУЦИОНАЛИЗАЦИЯ СУДЕБНОЙ ВЛАСТИ В ПЕРИОД ВОЗРОЖДЕНИЯ УКРАИНСКОЙ ГОСУДАРСТВЕННОСТИ (1917-1918 ГГ.)

Серета А.Н.

*Запорожский национальный университет, ул. Жуковского, 66, г. Запорожье, Украина
sereda.angela@mail.ru*

В статье на основе анализа нормативно-правовых актов исследуется формирование, становление и дальнейшее развитие судебной власти в Украинской Народной Республике периода Центральной Рады и Украинского Государства Павла Скоропадского. Проведен анализ основных изменений в судостроительстве.

Исследуется развитие основных принципов судебной власти, их эволюция. Раскрываются принципы нормативного обеспечения формирования судебных органов и их компетентностей. Выделяется структура и механизм формирования составных элементов судебной системы.

Ключевые слова: Генеральный Суд, Государственный Сенат, мировые суды, окружные суды, судебная система, судебные палаты.

INSTITUTIONALIZATION OF JUDICIAL POWER DURING THE RENAISSANCE OF THE UKRAINIAN STATEHOOD (1917-1918)

Sereda A.N.

*Zaporizhzhia National University, Zhukovskoho Str., 66, Zaporizhzhia, Ukraine
sereda.angela@mail.ru*

The article, on the basis of analysis of normative-legal acts, explores the formation, establishment, and further development of the judiciary in the Ukrainian People's Republic period of the Central Rada and the Ukrainian State of Pavlo Skoropadskyi. The analysis of the main changes in the judicial system is conducted.

Development of the basic principles of the judiciary and their evolution are examined. Principles of the regulatory framework for the creation of judicial bodies and their competence are revealed. The structure and mechanism of formation of constituent elements of the judicial system are highlighted.

The activity of judicial authorities of the Ukrainian Central Rada and Hetman P. Skoropadskyi (1917-1918) was determined by the distinctive feature of the unification of the judicial system, in which the military courts were given powers of the judicial authorities in the field of legal relations, both military and civilian. In this period of the history of Ukraine, due to objective reasons (civil war, decay of the national economy), the state power was actually presented by the military authorities, which, in turn, transformed into a judicial one.

The functioning of the Central Council of the administrative justice bodies testifies to the creation of a specialized judicial structure for the first time in Ukraine, composed of judges for the consideration of administrative cases and administrative departments of district courts and the General Court, whose competence was determined by the possibility of resolving cases in the field of public relations. During this period, judicial specialization on a sectoral basis became the first real manifestation of the exercise of the citizen's right to decide in court disputes with bodies and officials of the state.

Legislation at the time of the Hetmanate indicates that the military were already at that time considered a special subject of legal relations in the proceedings. The activity of military courts was based on the principle of specialization, determined by the legislative body, through the institution of the jurisdiction of cases to military courts. At the same time, the influence of the military regime on the judicial process increased, which determined the repressive nature of justice. The consequence of this was the assignment, under the rules of exclusive jurisdiction, to the jurisdiction of military courts cases of civilians, in particular, clerics who were not in military-management relations with the army.

Based on the analysis of the legal framework, it can be determined that the period of 1917-1918 is a period of regressive character regarding democratic institutions of the functioning of the judiciary, which is connected with the conduct of combat operations at the fronts and the revolutionary movement at that time. Each change in government in Ukraine has led to the use of force-specific forces that are characteristic of wartime and, as a result, the creation of military courts with inter-sectoral competencies,

whose powers extend to virtually all administrative, civil, criminal, and military relations, and the judiciary was essentially in the role of repressive authorities.

Key words: General Military Court, State Senate, justice courts, district courts, judicial system, judicial chambers.

Невід’ємним складником дослідження будь-якого явища є вивчення його генези, тобто виникнення, становлення й розвитку, а також чинників, що визначають цей процес. З прийняттям Верховною Радою України 2 червня 2016 р. Закону України «Про судоустрій та статус суддів» відбулось нове законодавче закріплення функціонального спрямування сучасної судової системи, яка передбачає певні напрями: відмову від подвійної касації, створення двох вищих спеціалізованих судів із питань інтелектуальної власності та антикорупційного суду, осучаснення вимог до кандидатів на суддівські посади, оновлення процесу призначення суддів, їх дисциплінарної відповідальності та звільнення.

У зв’язку із цим важливим є історико-правовий аналіз. Актуальним залишається узагальнення й вивчення історичного досвіду судової системи 1917-1918 рр., коли в суспільстві також відбувались кардинальні зміни. Водночас необхідно зазначити, що, з одного боку, пряме перенесення досвіду минулої історичної епохи на сучасні реалії є неприйнятним, а з іншого – ігнорування цього величезного досвіду зумовлює важкі наслідки, спричиняє повторення помилок і вибір хибного шляху до майбутнього.

Характеризуючи теоретичну основу дослідження, варто зазначити, що досить велика увага до проблем судової системи в різних аспектах приділяється в працях О. Копиленка, В. Румянцева, О. Тимощука, Б. Тищика, І. Терлюка, В. Землянської, Т. Подковенко, А. Сепанюка, В. Сердюка та інших науковців. Зазначені дослідження започаткували загальну стратегію й конструктивне переосмислення історичного досвіду правового статусу судових органів доби відродження української державності.

Проблема створення ефективної моделі судових органів поставала перед українським суспільством упродовж усього періоду його існування. На початку ХХ ст. в Україні склались умови створення українською нацією власної держави. Українська Народна Республіка доби Центральної Ради та Українська Держава доби гетьманату посідають помітне місце в історії української державності. У процесі їх становлення в 1917-1918 рр. формувался державний апарат, законодавство, судова система.

Тривалий час Наддніпрянська Україна входила до складу Російської імперії. Поштовхом для змін стала Лютнева буржуазно-демократична революція 1917 р. У бурхливому вирі, у якому опинилась Україна після революції, однією з найбільш занедбаних інституцій виявився суд. Це було пов’язано з протилежними підходами Центральної Ради та Тимчасового уряду до розбудови судової системи на території України. Так, Тимчасовий уряд відстоював ідею єдиного суду для всієї Росії за дореволюційним зразком. Декларація Генерального Секретаріату від 29 вересня 1917 р. в справі організації судової системи в Україні підтвердила цю вимогу Тимчасового уряду. Відповідно до документа суд лише пристосовувався до місцевого населення «стосовно нових форм життя на Україні».

У перші місяці після революційних подій в Україні продовжували діяти суди, сформовані в Російській імперії відповідно до першої редакції Судових статутів 1864 р. Система правосуддя складалася з двох ланок – мирових і загальних судів. Вищою судовою та апеляційною інстанцією був Урядовий Сенат. Під час діяльності Тимчасового уряду були ліквідовані воєнно-польові суди, станові «особливі присутствія», посади земських дільничних начальників. Однак почали стихійно виникати різноманітні установи, які привласнювали собі судові функції. У Катеринославській і Херсонській губерніях були утворені тимчасові суди в складі мирового судді, одного представника від робітників та одного – від селян. У Луганську виник революційний трибунал, склад якого формувался Радою робітничих і селянських депутатів. У Дружківці судові функції виконували Ради робітничих [1, с. 54].

З метою систематизації й більшої планованості викладу зазначеної проблеми необхідно відокремити основні періоди становлення й розвитку судової системи Української Центральної Ради. Перший період охоплює березень – червень 1917 р. У його межах відновлювалась діяльність мирових та окружних судів і Київська (для Київської, Полтавської, Чернігівської, Волинської й Подільської губерній, Холмщини та Полісся), Харківська (для Харківської, Катеринославської губерній, Бердянського та Мелітопольського повітів Таврійської губернії) та Одеська (для Херсонської губернії й Дніпровського повіту Таврійської губернії) судові палати як апеляційна інстанція за рішеннями окружних судів. Отже, юрисдикція судових палат поширювалась на декілька губерній.

Мирові суди розглядали дрібні кримінальні та цивільні справи на території повіту. Мирові судді збиралися на повітові з'їзди мирових суддів, які у свою чергу були апеляційною інстанцією щодо рішень мирових судів. Під головуванням мирових суддів діяли місцеві суди – селянські волосні та верхні сільські [2, с. 76]. Варто зазначити, що в сучасних умовах реформування судової влади в Україні необхідно відокремити доцільність запровадження інституту мирових суддів. Так, С. Прилуцький вважає, що інститут мирових судів має полегшити доступ до правосуддя громадян, які проживають у віддалених населених пунктах; розширить способи захисту населенням порушених прав; сприятиме ефективному й швидкому здійсненню правосуддя за місцем проживання; сприятиме зручності населенню щодо явки за викликами на розгляд справ; прискорить вирішення дріб'язкових і малозначущих конфліктів; сприятиме оперативності розгляду справ судами; реально зменшить навантаження на місцеві суди; сприятиме підвищенню довіри населення до правосуддя; наблизить суд до суспільства [3, с. 270]. Отже, в умовах сьогодення запровадження інституту мирових суддів могло б частково вирішити деякі проблеми судової системи, що зумовлені значною перевантаженістю суддів, а також низьким рівнем довіри й поваги до суду.

Юрисдикція окружних судів поширювалась на декілька повітів. Вони склалися з одного чи декількох відділень із карних і цивільних справ. Ними в першій інстанції розглядалися справи, що виходили за межі компетенції мирових судів. У роботі окружних судів брали участь присяжні. Таким чином, на початковому етапі формування судової системи Української Центральної Ради вона залишалась подібною до судової системи Росії.

Другий період відокремлюється червнем – листопадом 1917 р. Розпочинається зазначений етап зі з'їзду українських юристів, який відбувся 13-14 червня 1917 р. та визначив судову систему України незалежною від російського уряду на чолі з Вищим крайовим судом.

Власна судова система була пов'язана з організацією виконавчого органу для управління Україною. Із цією метою 15 червня 1917 р. Комітет УЦР на своєму засіданні ухвалив створення вищого виконавчого органу – Генерального Секретаріату. До його складу ввійшли 8 генеральних секретарів (із судових справ, внутрішніх справ, фінансів, міжнародних справ, військових справ тощо). Саме ідея створення національного судового органу вперше спостерігається в Декларації Генерального Секретаріату від 27 червня 1917 р., яка була підготовлена головою уряду В. Винниченком. Так, у цій декларації зазначалося: «Завданням Секретаріату в справах судових має бути підготовка судових інституцій на Україні до тих форм і до того стану, у якому вони мають бути в автономній Україні. Ця робота має розпадатись на підготовку справи українзації й демократизації суду та вироблення відповідних законопроектів, котрі б намітили ті форми суду, які відповідали б автономному ладу України» [4].

Зазначена декларація була підтверджена наступною від 29 вересня 1917 р. Однак Тимчасовий уряд відхилив Статут Генерального Секретаріату та замінив його власною «Тимчасовою інструкцією». Російське керівництво надало згоду на існування лише 9 генеральних секретарств, тобто виключила п'ять найбільш важливих структур, серед яких опинилось і секретарство юстиції [5].

І хоча перші спроби формування національних судових органів виявились невдалими, ідея створити свою судову інституцію залишилась. Відтак у межах третього періоду (листопад 1917 р. – лютий 1918 р.) спостерігалась досить складна політична ситуація в країні. Україні загрожувала більшовицька окупація й громадянська війна, однак Центральна Рада продовжувала законодавчу діяльність та ухвалила 7 листопада 1917 р. III Універсал, у якому значною мірою врегульовувалась діяльність судових органів. Так, в акті говорилося: «Суд на Україні повинен бути справедливим, відповідальним духові народу. З тою метою приписуємо Генеральному секретарству судових справ зробити всі заходи, упорядкувати судівництво та привести його до згоди з правними поняттями народу». Генеральне секретарство судових справ складалося з кримінального й цивільного департаментів. Реалізуючи програмні цілі щодо судової реформи, Центральна Рада прийняла важливу для українізації суду Постанову «Суд на Україні твориться іменем Української Народної Республіки» [6].

Реформуючи судову владу, Центральна Рада виробила шлях щодо збереження демократичних форм судоустрою. Законом від 4 листопада 1917 р. вона визначала неправомочність Київської, Харківської, Новочеркаської судових палат, а 14 листопада генеральним секретарем судових справ М. Ткаченком був виданий Циркуляр № 1, який встановлював: «На підставі закону, виданого Українською Центральною Радою 10 листопада 1917 р., усім судовим установам і суддям на території Української Народної Республіки належить проголошувати присуди, вироки і постанови «іменем Української Народної Республіки» замість уживаної досі формули «по указу Временного Правительства» [7].

У листопаді 1917 р., після створення секретарства судових справ, Центральна Рада приступила до реформування судочинства та правоохоронних органів. Уже 15 грудня 1917 р. був прийнятий Закон «Про утворення Генерального Суду», згідно з яким «Генеральний Суд складається з трьох департаментів: цивільного, кримінального і адміністративного <...> і виконує по цілій території України всі функції, належні досі Правительствующему Сенатові в справах судових і в справах нагляду над судовими установами й особами судового відомства». Отже, були визначені функції Генерального Суду та обрані Центральною Радою 15 суддів за поданням Генерального Секретаріату [8]. Крім того, до складу Українського Генерального Суду входили генеральний суддя – керівник Генерального Суду, два генеральні судді, що керують департаментами, та 20 службовців (писарі, помічники писарів, регістратор, судові виконавці, скарбник і завідувач рахунковими справами, архіваріус).

У Законі «Про утворення Генерального Суду» в загальних рисах ішлося про Прокураторію, яка опинилась у подвійному підпорядкуванні Генерального Суду та Секретарства судових справ. 23 грудня 1917 р. Центральна Рада ухвалила також спеціальний Закон «Про урядження прокураторського догляду на Україні», у якому зазначалось, що «всі прокуратори призначаються генеральним секретарем судових справ» [9].

15 січня 1918 р. відбулось перше засідання Генерального Суду, на якому Центральна Рада затвердила перший склад Генерального Суду УНР. До Генерального Суду були обрані М. Пухтинський, П. Ачкасов, О. Бутовський, М. Радченко, О. Хруцький, Ф. Попов, С. Шелухін, Г. Шіянов, П. Яценко, М. Василенко, К. Товкач, А. Марголін та М. Чернявський. Розташовувався Генеральний Суд УНР у приміщенні «присутственных місць» на Софійській площі (вул. Володимирська, 15).

Крім того, уперше на теренах України вноормовувалися судові установи адміністративного судочинства. Так, з травня 1917 р. в повітах призначалися адміністративні суди, в Одесі продовжував функціонувати комерційний суд, які керувались нормами дореволюційного російського законодавства. Функціонування за часів Центральної Ради органів адміністративної юстиції свідчить про створення вперше в Україні спеціалізованої судової структури, яку складали судді з розгляду адміністративних справ та адміністративні відділення окружних судів і Генерального Суду, для компетенції якої визначальною була

можливість вирішення справ у сфері публічних відносин. У цей період судова спеціалізація за галузевою ознакою стала першим реальним проявом здійснення права громадянина вирішувати в суді спори з органами й службовими особами держави. Отже, судова система Центральної Ради в розрізі її спеціалізації була представлена комерційними судами та судовими органами адміністративної юстиції.

Важливим кроком у формуванні власної судової системи було прийняття 17 грудня 1917 р. Закону «Про заведення апеляційних судів», за яким їх повноваження та внутрішня організація майже не відрізнялись від попередніх судових палат. Порядок обрання суддів Генерального та апеляційних судів регулювався Законом «Про умови обсаджування і порядок обрання суддів Генерального та апеляційного судів» від 23 грудня 1917 р., згідно з яким передбачалось функціонування трьох апеляційних судів – Київського, Харківського та Одеського. Усі судді зазначених судів обиралися Центральною Радою із числа осіб, які подавали заяви в Секретарство судових справ. Кандидати могли не мати навіть вищої освіти, не кажучи вже про спеціальну. На практиці ж вибори суддів проходили в обстановці реальної конкурентної боротьби [10, с. 64]. Генеральний Секретар судових справ вносив у Центральну Раду список усіх кандидатів на обрання. З внесених кандидатів Центральна Рада обирала потрібну кількість таємним голосуванням, звичайною більшістю голосів. Так, у грудні 1917 р. було обрано склад Київського апеляційного суду. Однак сформувати в повному складі Одеський і Харківський апеляційні суди не вдалося. Отже, незважаючи на те, що були прийняті відповідні закони та сформовано персональний склад Генерального й Київського апеляційного суду, судді змогли приступити до виконання своїх обов'язків лише з квітня 1918 р. Згодом розпочалися масові звільнення з посад суддів судових палат та збільшилися клопотання про переведення на аналогічні посади до територіально віддалених судів.

Четвертий період (лютий – квітень 1918 р.) визначається політичною нестабільністю та веденням бойових дій, які стали причиною запровадження Центральною Радою з 14 лютого 1918 р. посад головних губернських комендантів, які утворювали військові революційні суди. Вживалися заходи щодо налагодження діяльності військових судів. Так, 5 березня 1918 р. була затверджена «Інструкція військовим революційним судам», згідно з якою губернським комендантам надавалася можливість створення військових революційних судів для розгляду справ про вбивство, підпал, згвалтування, грабінництво, розбій, що були вчинені військовими й цивільними громадянами УНР. Ці судові установи склалися з 2 представників від місцевих громадських організацій та 4 – за призначенням губернського коменданта [11].

Після вступу відповідно до Брестської угоди в лютому 1918 р. на територію України німецьких та австро-угорських військ були запроваджені надзвичайні суди цих держав, які поширювали свою юрисдикцію також на громадян України та її мешканців. З послабленням української влади німецькі військові інститути активно привласнювали функції її органів, у тому числі й судових. Про це свідчить наказ фельдмаршала Г. Ейхгорна від 25 квітня 1918 р., де зазначалося, що «всі злочинства проти громадського ладу, усі карні злочинства, як і всі злочинства проти германського й союзного війська, як і всіх осіб, які належать до них, підлягають воєнному особливому германському польовому суду» [12].

Із загостренням навесні 1918 р. військово-політичної обстановки виникла потреба в організації військових судів Української Народної Республіки. 23 квітня 1918 р. Центральною Радою був виданий Наказ «Про Військові суди», згідно з яким утворювався Вищий Військовий Суд у м. Києві. Територіальна юрисдикція цього суду поширювалась на всі справи, що виникали на Правобережній Україні та Чернігівщині. Такий же суд було утворено в м. Катеринославі для розгляду справ, що виникали на території Лівобережної України. Для розгляду злочинів військовослужбовців у межах дислокації дивізій утворювалися 17 штабових і вищих штабових судів як судів першої інстанції відповідно до компетенції Вищого Військового Суду.

Однак Центральній Раді й навесні 1918 р. не вдалося створити дієвих судових органів, які б сприяли стабілізації ситуації в країні. Значна кількість кримінальних справ щодо цивільних осіб продовжували розглядатись німецькими та австро-угорськими судами, що суперечило чинному на той час законодавству. Тобто в цей історичний період військова влада фактично підміняла судову та мала її повноваження.

Здійснювались також спроби реформування судової системи. Так, у березні 1918 р. мало розпочатись перетворення судової системи відповідно до нового адміністративно-територіального поділу згідно із Законом «Про поділ України на землі» від 6 березня 1918 р. Цей закон скасовував поділ України на губернії й уїзди та передбачав створення 30 земель. Новому адміністративно-територіальному поділу мала відповідати також нова судова система. У зв'язку із цим готувався проект Закону «Про організацію судів Республіки по землях», проте цей намір так і не вдалося втілити в життя [13].

Наприкінці квітня 1918 р. Центральна Рада знову мала розглянути питання про Генеральний Суд. 18 квітня Генеральним писарством було внесено на її розгляд проект Закону «Про зміну Артикулу I закону про Генеральний Суд». Згідно із цим законом Генеральному Суду пропонувалося надати повноваження «головного воєнного суду щодо справ, вирішених на території України».

29 квітня 1918 р. Українською Центральною Радою була ухвалена Конституція УНР, у якій окремий розділ присвячувався організації судової системи. Встановлювалося, що «судова власть у рамках цивільного, карного й адміністративного законодавства здійснюється виключно судовими установами» (ст. 58). Відповідно до ст. 62 «Статуту про державний устрій, права та вольности УНР» «найвищим Судом Республіки є Генеральний Суд УНР, зложений із колегій, обраних Всенародніми Зборами» на 5 років. Генеральний Суд був виключно касаційною інстанцією для всіх судів і не виконував функцій адміністративної влади [14]. Таким чином, було закріплено правовий статус Генерального Суду УНР, проте основні положення Конституції не були реалізовані, адже саме в цей день Центральна Рада припинила свою діяльність.

Зміна форми Української Держави у зв'язку з приходом до влади П. Скоропадського та відсутність наступності між УНР та Українською Державою неминуче вимагали створення нових владних структур, у тому числі й судових. Отже, з кінця квітня 1918 р. розпочався новий етап у галузі судового будівництва, який мав низку особливостей. Варто зазначити, що на початковому етапі на території гетьманату діяла змішана судова система, тобто продовжували функціонувати судові установи Російської імперії, суди Тимчасового уряду та Центральної Ради.

Крім того, період існування гетьманату був тісно пов'язаний із перебуванням на території України німецько-австрійських окупаційних військ, що наклало відбиток на функціонування судової системи. Загальний обсяг союзного втручання, зокрема й у сферу гетьманської юстиції, був досить значним, що позначилось на діяльності органів військової юстиції, які фактично презентували судову владу в той період.

Початком усієї законотворчої діяльності стало підписання гетьманом «Законів про тимчасовий державний устрій України» 29 квітня 1918 р. Документ складався з низки розділів. У розділі «Про Генеральний Суд» вказано, що «Генеральний Суд Української Держави являє собою вищого охоронителя і захисника закону та Вищий суд України в справах судових та адміністративних» (ст. 42). Крім того, ст. 44 згаданого акта визначає, що «Порядкуючий Генеральний Суддя та всі Генеральні Судді призначаються Гетьманом» [15]. Саме із цього часу розпочинається реформування судової системи гетьманату. Так, з 20 травня 1918 р. міністерство юстиції почало здійснювати загальне керівництво судочинством та сформувало комісію «для перегляду заведення Генерального та апеляційного судів».

2 червня 1918 р. гетьманський уряд прийняв закон про структуру й функції Генерального Суду як вищої судової інстанції в Україні. Цей закон окреслював перспективи судової реформи та уточнював компетентності Генерального Суду. Отже, згідно із законом Генеральний Суд мав складатися з трьох департаментів (цивільного, кримінального та адміністративного) і виконувати на всій території України функції, що належали за царизму Урядовому Сенату, а також касаційні функції Головного Військового Суду. Новела полягала в тому, що 15 суддів цивільного, кримінального й адміністративного департаментів призначалися саме гетьманом. Отже, фактично цей закон мав закласти умови для перспективних напрямів у судовій системі, однак було здійснено лише деталізацію функцій Генерального Суду, які дублювали компетентності Сенату Російської імперії.

Генеральний Суд Української Держави діяв із 29 квітня по 23 серпня 1918 р. За нетривалий період функціонування генеральними суддями було розглянуто значну кількість справ. Мали місце випадки втручання гетьмана у сферу компетенції Генерального Суду.

З 1 вересня 1918 р. вищим судовим органом став Державний Сенат. Закон «Про утворення Державного Сенату» був затверджений 8 липня 1918 р. та опублікований у «Державному віснику» від 20 липня 1918 р. Саме ця нова установа мала віднині бути вищою судовою інституцією держави в судових та адміністративних справах. До складу Державного Сенату увійшли Адміністративний Генеральний, Цивільний Генеральний, Кримінальний Генеральний суди та Загальні Зібрання Сенату. Відповідно до закону передбачалася посада Президента Державного Сенату, якого, як і сенаторів Загальних Зборів, призначав гетьман за поданням Ради Міністрів. Стаття 6 згаданого закону визначала, що Президент Державного Сенату головує на Загальних Зборах, підзвітний гетьману та мав разом із міністром юстиції доповідати останньому про поточну діяльність ввіреного йому органу. Першим Президентом Державного Сенату було призначено М. Василенка [16].

Закон встановив постійність посад сенаторів. На відміну від Центральної Ради були встановлені суворі вимоги до кандидатів на посади сенаторів (вища юридична освіта та не менш як 15 років стажу роботи в судових відомствах тощо). Сенатору заборонялося здійснювати будь-яку іншу діяльність, окрім наукової та викладацької.

Отже, обрання кандидата на посаду, позбавлення звання, звільнення й тимчасове усунення сенатора від посади здійснювалося шляхом голосування за наявності кворуму в дві третини присутніх від усіх членів Державного Сенату або членів Генерального Суду за приналежністю. У разі, коли голоси поділилися порівну, вибори вважалися такими, що не відбулися. Таким чином, член Державного Сенату був достатньою мірою захищений від втручань у свою діяльність, мав об'єктивно розглядати кримінальні, цивільні чи адміністративні справи вищої судової інстанції, а також виконувати інші передбачені чинним законодавством функції. Згідно із штатним розписом Державний Сенат налічував 59 сенаторів. Державний Сенат був розташований на бульварі Тараса Шевченка в будинку № 56.

Старші сенатори очолювали генеральні суди, які поділялися на відділи. Сенатори кожного з генеральних судів обирали на безстроковий термін голову, кандидатура якого затверджувалася гетьманом. Переводити сенатора з одного генерального суду до іншого без його згоди не дозволялося. Якщо проти сенатора порушувалась кримінальна справа, то його відсторонювали від виконання обов'язків на період розслідування. Позбавити сенатора звання міг тільки суд.

У кожному генеральному суді та в загальних зборах Сенату були посади прокурорів і їх заступників. Прокурори Державного Сенату могли вносити пропозиції щодо необхідності тлумачення, доповнення чи зміни чинних законів.

Варто зазначити, що до 8 липня 1918 р. в Україні діяла система загальних судів: Київський апеляційний суд, Одеська й Харківська судові палати, окружні суди. Саме цього дня було ухвалено Закон «Про судові палати і апеляційні суди», яким зберігалися колишні Київська,

Харківська, Одеська судові палати, що діяли раніше. Проте відбулися певні зміни стосовно штатів і вимог до кандидатів на посади суддів.

Поряд із налагодженням діяльності судових палат були відновлені ті суди, які впродовж 1917–1918 рр. призупинили свою діяльність. Усього в Україні станом на 16 серпня 1918 р. діяли 19 окружних судів. До їх компетенції належали адміністративні, цивільні, кримінальні справи.

Система місцевих судів Української Держави майже не змінилась із часів УНР. У серпні 1918 р. функціонували 115 міських і повітових з'їздів мирових суддів. Юрисдикцію мирових судів було обмежено лише мировою дільницею. До компетенції мирових суддів належали дрібні адміністративні, кримінальні й цивільні справи. Додаткові та почесні мирові судді розглядали справи в межах мирового округу. Дільничні й додаткові мирові судді свої посади обіймали постійно. Почесні мирові судді могли поєднувати державну, громадську та судову діяльність. Вони розглядали справи лише в тих випадках, коли обидві сторони зверталися до них за посередництвом. Мирові дільниці об'єднувались у мирові округи, у межах яких збиралися з'їзди мирових суддів. До штатного розпису з'їздів мирових суддів належала посада адміністративного судді повіту, якому доручалося провадження попереднього слідства в кримінальних справах [17]. Мировий з'їзд здійснював нагляд за належними до нього дільничними мировими суддями. Апеляційною інстанцією для мирових судів були окружні суди. Голова з'їзду мирових суддів округу призначався гетьманом за поданням міністра юстиції та обіймав цю посаду не менше 3 років.

За часів гетьманату продовжував діяти утворений 1808 р. Одеський комерційний суд, діяльність якого була врегульована імперським Статутом торгового судочинства. Комерційний суд формувався в складі голови, його товариша та 4 суддів. Касаційною інстанцією для нього була Одеська судова палата, скарги на рішення якої розглядав Цивільний Генеральний Суд Державного Сенату.

Окрім зазначених судів, в Українській Державі діяла система військових судів, які розглядали злочини, вчинені військовослужбовцями. Найбільший розмах їх діяльності припав на квітень – грудень 1918 р. Уже 30 травня 1918 р. почав діяти Закон «Про військову підсудність», згідно з яким військовим судам були підсудні справи щодо військовослужбовців, цивільних осіб у разі їх неявки за призовом для відбуття військової повинності та справи щодо мешканців ворожих територій, захоплених під час війни, проте за відсутності на них загальних судів. Отже, у добу гетьманату діяли створені ще за часів УНР Київський і Катеринославський вищі військові суди та 17 штабних судів.

21 червня 1918 р. Рада Міністрів ухвалила Закон «Про організацію військово-судових інституцій та їх компетенцію», який здебільшого продублював відповідний закон Центральної Ради. Цим законом усі військові суди було поділено на вищі та штабні. Так, вищі суди склалися з голови й 8 суддів, а штабні – з голови і 4 суддів. Усі судді обиралися жеребкуванням строком на 2 місяці. Рішення військових судів могли оскаржуватися лише в касаційному порядку до Генерального Кримінального Суду Державного Сенату. Таким чином, у квітні – грудні 1918 р. військове судочинство стало домінуючим в Україні, а військові суди мали юрисдикцію як загального, так і спеціального характеру з підвідомчістю справ як щодо військових, так і щодо цивільних осіб [18].

Отже, законодавча база доби гетьманату свідчить про те, що військовослужбовці вважалися спеціальним суб'єктом правовідносин у судочинстві. Діяльність військових судів будувалася за принципом спеціалізації, визначеної законодавчим органом, через інститут підвідомчості справ військовим судам. Водночас посилювався вплив військового режиму на судочинство, що зумовило репресивний характер правосуддя. Наслідком цього стало віднесення за правилами виняткової підсудності до компетенції військових судів справ щодо цивільних осіб, зокрема й священнослужителів, які не перебували у військово-управлінських відносинах з армією.

Необхідно звернути увагу на те, що, як і в період Центральної Ради, німецькі та австро-угорські військово-польові суди розглядали значну кількість кримінальних справ щодо цивільних осіб, які проживали на території України. Гетьман намагався певним чином обмежити їх повноваження, про що свідчить створення в травні 1918 р. спеціальної комісії, головним завданням якої було розмежування підсудності справ українських і німецько-австрійських судів. Однак представники німецької військової влади продовжували втручатись у діяльність українських судових установ.

В умовах Першої світової війни, конфлікту з більшовицькою Росією, розрухи, завданої невдалими експериментами Української Центральної Ради, Українська Держава гетьмана Павла Скоропадського ставила перед собою завдання розбудови ефективного механізму здійснення верховною правосуддя на засадах відокремлення судочинства від органів державної влади, запобігання можливим стороннім впливам із метою укладення неправосудних рішень.

Отже, у період 1917-1918 рр., з огляду на об'єктивні причини, державну владу фактично презентувала військова влада, яка у свою чергу трансформувалася в судову. Діяльність судових інституцій Української Центральної Ради та гетьманату П. Скоропадського визначалась характерною рисою – уніфікацією судової системи, у якій військовим судам надавались повноваження органів правосуддя у сфері правовідносин як військового, так і цивільного характеру.

Аналізуючи нормативно-правову базу, можна визначити, що цей період в історії України є періодом регресного характеру щодо демократичних інститутів функціонування судової влади, що пов'язано з веденням у цей час бойових дій на фронтах і революційним рухом. Кожна зміна уряду в Україні зумовила використання силового впливу, характерного для воєнного часу, і, як наслідок, створення військових судів із міжгалузєвою компетенцією, повноваження яких поширювались фактично на всі правовідносини адміністративного, цивільного, кримінального й військового характеру, а органи правосуддя фактично виконували роль репресивних органів.

Однак за досить незначний час існування Центральної Ради та гетьманату все-таки була створена власна українська судова система, велася робота із забезпечення її повноцінного функціонування та вироблення законодавчої бази для утвердження судової влади як однієї з рівноправних гілок державної влади.

Підсумовуючи, вважаємо за доцільне акцентувати увагу на вивченні історичного досвіду, як позитивного, так і негативного, зокрема й досвіду становлення судової системи доби відродження української національної державності, який має теоретико-пізнавальне та практичне значення в період судової реформи в Україні, коли відновлення довіри до судової влади України стало нагальною необхідністю, оскільки зміцнення демократичних, правових основ державного життя неможливе без наявності в державі справді незалежного, справедливого суду, ефективно функціонуючої судової системи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Рум'янцев В. Судова система в Україні в період «Української революції» 1917-1921 рр. / В. Рум'янцев // Проблеми законності. – 2009. – № 10. – С. 53-62.
2. Мироненко О. Світоч української державності. Політико-правовий аналіз діяльності Центральної Ради / О. Мироненко. – К. : ІДП НАНУ, 1995. – 328 с.
3. Прилуцький С. Вступ до теорії судової влади (суспільство, правосуддя, держава) : [монографія] / С. Прилуцький. – К. : Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2012. – 317 с.
4. Декларація Генерального Секретаріату (1917 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id.

5. Тимчасова інструкція Генеральному Секретаріатові Тимчасового уряду на Україні (1917 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/n0004300-17>.
6. III Універсал Української Центральної Ради (1917 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://gska2.rada.gov.ua/site/const/universal-3.html>.
7. По указу Временного Правительства [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.archives.gov.ua/Sections/.../Revolution_1917-1921_p.
8. Про утворення Генерального Суду : Закон від 15 грудня 1917 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://old.minjust.gov.ua/link/45077>.
9. Про урядження прокураторського догляду на Україні : Закон від 23 грудня 1917 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://old.minjust.gov.ua/link/45077>.
10. Копиленко О. Держава і право України. 1917–1920 : [підручник] / О. Копиленко, М. Копиленко. – К. : Либідь, 1997. – 208 с.
11. Вісник Ради Народних Міністрів УНР. – 1918. – № 7. – С. 15, 17, 21. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://avr.org.ua/index.php/viewDoc/21389>.
12. Economic agreement between Ukraine on the one hand, and Germany and Austria-Hungary on the other hand. Signed at Kiev, 23 April, 1918 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/1918\(04\)23.economic_agreement.php](http://www.hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/1918(04)23.economic_agreement.php).
13. Про поділ України на землі : Закон від 6 березня 1917 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://yury108.blogspot.com/2012/08/1918_31.html.
14. Статут про державний устрій, права та вольности УНР (1918 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://gska2.rada.gov.ua/site/const>.
15. Закони про тимчасовий державний устрій України : Закон від 29 квітня 1918 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0004300-18>.
16. Про утворення Державного Сенату : Закон від 8 липня 1918 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0004300-18>.
17. Державний вісник. – 1918. – № 14. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_ir/cgiirbis_64.
18. Степанюк А. Державний Сенат Української Держави у 1918 р. : нормативне забезпечення діяльності / А. Степанюк [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kaas.gov.ua/law-library/articles/s/192-derzhavnij-senat-ukrajinskoji-derzhavi-u-1918-r-normativne-zabezpechennya-diyalnosti.html>.

REFERENCES

1. Romyancev, V. (2009.), “Judiciary in Ukraine during the period of the “Ukrainian Revolution” of 1917–1921”, *Problemy zakonosti*, vol. 10, pp. 53-62.
2. Mironenko, O. (1995.) *Svitoch ukrajinskoyi derzhavnosti. Politiko-pravovyi analiz diyal'nosti Centralnoyi Rady* [The light of Ukrainian statehood. Political and legal analysis of the activities of the Central Council], IDP NANU, Kiev, Ukraine.
3. Priluckij, S. (2012) “*Vstup do teoriiy sudovoyi vlady (Suspilstvo. Pravosuddya. Derzhava) : monografiya*” [Introduction to the theory of the judiciary (Society, Justice, the State : monograph)], Instytut derzhavy i prava im. V.M. Koretskoho NAN Ukraini, Kiev, Ukraine.
4. (1917) “Declaration of the General Secretariat”, available at : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/n0004300-17>.

5. (1917) “Temporary instruction to the General Secretariat of the Provisional Government in Ukraine”, available at : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/n0004300-17>.
6. (1917) “III Universal of the Ukrainian Central Rada”, available at : <http://gska2.rada.gov.ua/site/const/universal-3.html>.
7. (1917) “By order of the Provisional Government”, available at : http://www.archives.gov.ua/Sections/.../Revolution_1917-1921_p.
8. (1917) “On the formation of the General Court”, available at : <http://old.minjust.gov.ua/link/45077>.
9. (1917) “About the Office of Prosecutor’s Care in Ukraine”, available at : <http://old.minjust.gov.ua/link/45077>.
10. Kopylenko, O. (1997) *Derzhava i pravo Ukrainy. 1917–1920 : pidruchnyk* [State and Law of Ukraine. 1917–1920 : textbook], Lybid, Kiev, Ukraine.
11. (1918) “Bulletin of the Council of National Minorities of the UNR”, available at : <http://avr.org.ua/index.php/viewDoc/21389>.
12. “Economic agreement between Ukraine on the one hand, and Germany and Austria-Hungary on the other hand. Signed at Kief, 23 April, 1918”, available at : [http://www.hainyzhnyk.in.ua/doc2/1918\(04\)23.economic_agreement.php](http://www.hainyzhnyk.in.ua/doc2/1918(04)23.economic_agreement.php).
13. (1918) “About Ukraine’s division of land”, available at : http://yury108.blogspot.com/2012/08/1918_31.html.
14. (1918) “Statute on the state system, rights and freedoms of the UNR”, available at : <http://gska2.rada.gov.ua/site/const>.
15. (1918) “Laws on the interim government of Ukraine”, available at : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0004300-18>.
16. (1918) “About the formation of the State Senate”, available at : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0004300-18>.
17. (1918) *Derzhavnyi visnyk* [State Newsstand], available at : http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_ir/cgiirbis_64.
18. Stepaniuk, A. “State Senate of the Ukrainian State in 1918 : regulatory support for activities”, available at : <http://kaas.gov.ua/law-library/articles/s/192-derzhavnij-senat-ukrajinskoji-derzhavi-u-1918-r-normativne-zabezpechennya-diyalnosti.html>.